

SHAXS RIVOJLANISH JARAYONI, TARBIYASI VA UNING IJTIMOIYLASHUVI

Yorqinoy Qipchaqova Hamidjonovna

FarDU, Sirtqi bo'lim, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada shaxs rivojlanish jarayoni, tarbiyasi va uning ijtimoiylashuvi bo'yicha ilmiy tadqiqotlarning tavsiyalari ifodalangan. Shuningdek, maqolada mazkur masala yuzasidan muallif tomonidan shakllantirilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ham o'z ifodasini topgan.*

Kalit so'zlar: *Individ preformizm, programmatik, professional, qobiliyat, tarbiya, stixiyali, obyekt.*

Abstract: *This article presents the recommendations of scientific research on the process of personality development, upbringing and socialization. The article also contains the scientific proposal and practical recommendations formulated by the author on this issue.*

Key words: *Individual preformism, programmatic, professional, ability, education, spontaneous, object.*

Odam-individ tug'ilishi bilan o'zida insoniy va shaxsiy xislatlarni shakllantira boshlaydi. Ikki va undan ortiq insonlar bilan muloqotda bo'lgandan keyin odamda shaxsiy xislatlar paydo bo'la boshlaydi. Demak, har bir tug'ilgan inson individ Odam.

Shaxsiy xislatlarga ega bo'lgan inson endi shaxsga aylana boshlaydi va aylanadi ham. Shaxslar odamlar taqdirini o'zgartira olish doirasiga, hajmiga qarab 1) oddiy, 2) buyuk shaxslar ijobiy va salbiyga bo'linadi.

Pedagogika fanining muhim metodologik muammolaridan biri bu shaxs tarbiyasi uning rivojlanishi muammosi hisoblanadi.

O'sib va rivojlanib boruvchi inson tarbiya obyektini hisoblanadi. Butun hayoti davomida insonning rivojlanish jarayoni davom etaveradi. Bu jarayonda turli o'zgarishlarni, jismoniy, ruhiy, miqdor va sifat o'zgarishlarni o'z boshidan kechirib boradi. Odam bolasining rivojlanishi bu muhim jarayon sanaladi. Bolalik va o'spirinlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi.

Bola mana shu yillarda o'zgarishlar tufayli shaxs sifatida kamolga yetadi, bunda unga maqsadga muvofiq berilayotgan tarbiya ta'sirida jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Munosabat deganda faqat odamlar bilan aloqasi emas, balki tabiatga, jamiyatga, hayotga bo'lgan munosabatlar ham kiradi.

Shaxsning fazilatlarini to'g'ri aniqlash va bexato baholash uchun uni turli munosabatlarda va vaziyatlarda kuzatib ko'rish lozim. Ana shundagina shaxsning ijtimoiy xulqi, ma'naviy qiyofasi, insoniy fazilatlarini ro'yobga chiqadi.

Demak, shaxsni rivojlantirishni to'g'ri hal qilish uchun uning xulqiga ta'sir etuvchi omillarni, shaxsni xususiyatini yaxshi bilmoq kerak. Pedagogika fanida «SHAXS»

tushunchasi «INSON» tushunchasidan farqli u insonning ijtimoiy xususiyatlarini anglatadi. Bolaning kamolotiga, ruhiyatiga, fe'l-atvorini shakllanishiga qanday omillar ta'sir etadi. Pedagogika fanida bolani rivojlanishiga 3 ta omillar:

- a) biologik;
- b) ijtimoiy;
- v) tarbiya omillari ta'sir etadi deb hisoblaydi.

Ko'p asrlik ana shu munozara zaminida bir-biriga qarama-qarshi ikki nuqtai nazar yana ikki oqim vujudga keldi.

1-oqim. Odam bolasini shaxs sifatida shakllanishida tabiiy biologik omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki bola ona qornidalik davrida avloddan o'tgan tug'ma xususiyatlariga rivojlanadi. Bular tarbiyani rolini cheklab qo'yadilar. Bu oqimni biologik yo'nalish deb ataladi. Ularning namoyondalari Aristotel va Platonlardir.

2-oqim. XVI asr falsafasida vujudga kelgan Preformizm oqimi. Bu oqim namoyondalarining fikricha, odam bolasi ona pushtidaligidayoq bo'lajak shaxsiga xos barcha xususiyatlarga ega bo'ladi. Rivojlanish esa shu xususiyatlarning miqdoriy ko'payib borishidan iborat.

Bu oqim tarafdorlari naslning shaxs rivojlanishidagi rolga favqulodda yuksak baho berib, ijtimoiy muhit va tarbiyaning rolini mutlaqo inkor etadilar.

Bu oqimning yana bir yo'nalishi XX asrda keng tarqalgan Bixeviorizm oqimidir.

Bixeviorizm oqimiga amerikalik pedagog va psixolog E.Torandayk asos soldi. Shaxsning barcha hususiyati, shu jumladan onggi va aqliy qobiliyati ham nasldan-naslga o'tadi deytilar. Bular ham tarbiyaning shaxs rivojlanishiga ta'sirini inkor etadi, uni shaxsning xususiyatlariga ta'sir etishdan ojiz deb bilishadi.

Bu oqimning yana amerikalik programmatik pedagoglar D.Dyun va A.Komboslar yoqlab chiqadilar. O'rta Osiyo allomalaridan A.N.Farobiy inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab: «Munosib inson bo'lishi uchun odamda ikkita imkoniyat: ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim orqali nazariy kamolotga erishadi, tarbiya esa kishilar bilan muloqotda axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yaratishga olib boradigan yo'ldir» - deydi.

Abu Ali ibn Sino «bola tug'ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo'yishi, so'ngra esa uni yaxshi tarbiya qilishi kerak. Agar oilada tarbiyaning yaxshi usullaridan foydalanilsa oila baxtli bo'ladi» degan fikrni olg'a suradi.

Bola shaxsining rivojlanishiga: a) irsiyat, b) ijtimoiy muhit, v) tarbiya omillari ta'sir etadi. Bola shaxsining rivojlanishiga naslning ta'siri deganda ota-onalarga o'xshaganligini ifodalovchi biologik belgilarni takrorlanishini tushunmoq kerak.

Har bir bola ota-onasidan meros shaklida ba'zi biologik sifatlarga (tana ranggi, sochi, ko'zi, bo'yi basti va h.k.) ega bo'lgan holda dunyoga keladi. bular jismoniy xususiyatlar. Fiziologiya va psixologiya fanining ko'rsatishicha inson bolasi tayyor qobiliyat bilan emas, balki biror xil qobiliyatni ro'yoga chiqishi va rivojlanishiga ta'sir etadigan potensial imkoniyatlar ya'ni shaxs xususiyatlarini ifodalaydigan layoqat bilan tug'iladi.

Tugʻma layoqat oʻz holicha rivojlana olmaydi, goʻyo u «mudroq» holatda boʻlib, uning uygʻonishi-rivojlanishi uchun qulay muhit kerak. Shuning uchun pedagogika fani, layoqatning namoyon boʻlishi va qobiliyat sifatida rivojlanishi toʻla-toʻkis hayot sharoitiga va tarbiyaga bogʻliqdir degan gʻoyani yoqlaydi.

Inson kamolotiga taʼsir etadigan omillardan biri muhit deganda insonga stixiyali taʼsir etadigan tashqi voqealar kompleksi tushuniladi.

Bunga:

A) Tabiiy muhit;

B) Ijtimoiy muhit;

V) Oila muhiti kiradi.

Tabiiy muhit soʻzsiz insonning hayot tarziga, xarakteriga va mehnat faoliyatiga taʼsir etadi. Markaziy tropik mintaqada yashayotgan odamlarni hayoti shimoliy zonada yashayotgan odamlarning turmush tarzidan farqlanadi. Bola koʻz ochib ota-onasini, qarindoshlarini koʻradi. Uning intensiv rivojlanish davri oila taʼsirida shakllanadi. Xalqimizda «Qush uyasida koʻrganini qiladi» degan naql bekorga aytilmagan.

Bola kamolotida ijtimoiy muhit muhimdir. Ijtimoiy aloqasiz, odamlar bilan aloqa qilmasdan odam inson boʻla olmaydi. Inson kamolotiga ijtimoiy muhitning taʼsiri turli tarixiy davrda turlicha boʻladi, turli sotsial guruhlarga ham turlicha taʼsir etadi.

Shunday ekan, hozirgi zamon pedagogika fani muhitga, uning inson rivojlanishidagi taʼsirining roliga alohida eʼtibor beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kipchakova, Y.X., & Kodirova, G. A. (2020). Innovative Technologies In Modern Education. Теория и практика современной науки, (5), 29-31.
2. Kipchakova, Y. (2021). Methodological and didactic aspects of information and intellectual culture in the education of a developed generation. Экономика и социум, (6-1), 156-159.
3. KIPCHAKOVA, Y., ABDUXAMIDOVA, M., & RAXMONALIYEVA, M. The Impact Of Innovative Technologies In Improving Student Knowledge. СТУДЕНЧЕСКИЙ ВЕСТНИК Учредители: Общество с ограниченной ответственностью" Интернаука, 37-38.
4. Qipchaqova, Y.H. (2023). Boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy faolligini rivojlantish. IQRO, 2(2), 485-493.
5. Qipchaqova, Y., & Hamdamovna, K. M. (2023). PEDAGOGIK MAHORAT VA UNING OʻQITUVCHI FAOLIYATIDA TUTGAN OʻRNI. IQRO, 2(2), 477-484.
6. Qipchaqova, Y. (2022). МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI TARBIYALASH SOHASIDAGI XORIJ МАКТАБГАЧА ТАʼLIM TASHKILOTLARI TAʼJIRIBALARI. Science and innovation, 1(B8), 106-111.
7. Raxmatjonov Shoxjahon Dilshodbek oʻgʻli. (2023). OLIY TAʼLIM MUASSASALARI TALABALARIDA OʻQUV FAOLIYATI MOTIVATSIYASI

SHAKLLANISHINING BUGUNGI ZAMON BILAN BOG'LANGANLIGI (OLIY TA'LIM SOHASIDAGI SO'NGI O'ZGARISHLAR MISOLIDA). Новости образования: исследование в XXI веке, 1(11), 764-770.

8. Rakhmatjonov Shokhjahan Dilshodbek o'g'li //THE ROLE OF PHYSICAL CULTURE IN PROVIDING THE PSYCHOLOGICAL HEALTH OF THE ATHLETE// INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION. International scientific online conference. Canada. Part 2, 23.01.2022. 1-3

9. Raxmatjonov Shoxjahan Dilshodbek o'g'li //SPORTCHI PSIXOLOGIK SALOMATLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR// GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ). Vol. 10, Issue 11, Nov.(2022). 117-121 pages.

10. QURBONOVA, S., & RAXMATJONOV, S. (2023). MAMLAKATIMIZ PSIXOLOGLARI ISHLARIDA SHAXSLARARO MUNOSABATDA MUOMALA MUAMMOSINING TALQINI. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(5), 99-103.

11. Raxmatjonov Shoxjahan Dilshodbeko'g'li //SPEECH ISSUES IN PSYCHOLINGUISTICS// IQRO JURNALI № 2. 04.2023. 503-511 betlar.

12. Raxmatjonov Shoxjahan Dilshodbek o'g'li, Vosiljonov Azizbek Boxodirjon o'g'li //XORIY PSIXOLOGLARINING ISHLARIDA SHAXSNING TADQIQ ETILISHI// INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION. Vol. 1. № 12, 2022. 39-47 pages.

13. Raxmatjonov Shoxjahan Dilshodbek o'g'li //TALABALARDA TOLERANTLIKNI RIVOJLANTIRISH – IJTIMOY PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA// International Journal of Economy and Innovation. Volume: 30. 2022. 66-70 pages.

14. Rakhmatjonov Shokhjahan Dilshodbek o'g'li //PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE SPORTSMAN PERSONALITY DURING COMPETITIONS// IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. Vol. 2 No. 11 (2022). 215-221 betlar.

15. Raxmatjonov Shoxjahan Dilshodbek o'g'li //Motiv Va Motivatsiya Muammosining Jahon Va Mahalliy Psixologlar Tomonidan Tadqiq Etilganligi// American Journal of Social and Humanitarian Research, Vol. 3 No. 11 (2022). 256-259 pages.

16. Raxmatjonov Shoxjahan Dilshodbek o'g'li //TOLERANTLIK SHAKLLANAYOTGAN SHAXS MODELINING TAVSIFI// International scientific journal «MODERN SCIENCE AND RESEARCH». VOLUME 2 / ISSUE 5 /2023. 761-764 pages.

17. Raxmatjonov Shoxjahan Dilshodbek o'g'li. (2023). PSIXOLOGIYADA MOTIVATSIYA TURLARI, NAZARIYALARI VA TAHLILI. Научный Импульс, 1(10), 665-670.

18. Raxmatjonov, S. (2023). DESCRIPTION OF THE PERSONALITY MODEL FOR FORMING TOLERANCE. Modern Science and Research, 2(5), 761-764.

19. Odinakhan Rakhmanovna Parpieva, & Davlatov Hamidjon Dilshodjon ogli. (2023). HEALTH IS THE HIGHEST VALUE. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(11), 760-763.

20. Xalimaxon G'anieva, Tojimatov Jamshidbek //CHARACTER ACTENTATION IN ADOLESCENTS// International Journal for Innovative Engineering and Management Research Volume 10, Issue 04, Pages: 153-157.

21. H.Ganieva //SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF SELF-CONSCIOUSNESS OF STUDENTS// EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. Vol. 2 No. 4 (2021) 190-193 pages.

22. Ғаниева Халимахон Ахматхоновна //IThe Study Of Socio-Psychological Problem Of Loneliness// Turkish Journal of Computer and Mathematics education Vol.12 No.12 (2021), 2580-2590

23. Ғаниева Халимахон Ахматхоновна //Талаба ёшларнинг ўз-ўзини англашни ижтимоий психологик механизмлари// ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ. 2021 йил 1/3, 46-49 бетлар.

24. G'aniyeva Xalimaxon Akhmatxonovna //PSYCHOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THE SOCIAL ENVIRONMENT IN PERSONAL DEVELOPMENT// EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH Volume1 Issue02, May 2021. 717-724 pages.

25. Ganieva Khalimakhon Akhmatkhonovna //PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF GENIOLOGY ASSIGNMENT IN YOUNG PEOPLE// GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) Vol. 9, Issue 12, Dec.(2021) 335-337 pages.

26. Ganieva Khalimakhon Akhmatkhonovna, Tojimatov Jamshid //PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF SUICIDAL BEHAVIOR OF MINORS// GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) Vol. 9, Issue 12, Dec.(2021) 1053-1058 pages.

27. Ғаниева Халимахон Ахматхоновна, Ж.Тожимамаатов //Ёшлар – янги Ўзбекистон, янги Ренессанс бунёдкорлари// “Ёшлар – янги Ўзбекистон, янги ренессанс бунёдкорлари” мавзусидаги илмий-амалий анжуман материаллари 2021 йил, 321-323 бетлар.

28. G'aniyeva, X., & Ahmadjonov, N. (2023). KICHIK MAKTAB YOSHIGAGI O'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(5), 166-172.

29. Ахматхоновна Ғаниева, Халимахон ., & Саидолимовна Закирова, Д. . (2022). ЎСМИРЛАРДА ХАРАКТЕР АКЦЕНТУАЦИЯСИ. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(4), 548-553.

30. Khalimakhon Akhmadkhonovna Ganieva //PSYCHOPHYSIOLOGY OF ADDICTION OF NERVOUS PROCESSES AND RAPIDITY OF RECYCLING OF INFORMATION IN YOUTH// O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. 12-SON. 19.10.2022. 622-628 betlar.

31. Пулатова, Гулноза //Theoretical analysis of the study of the phenomenon of bilingualism// Общество и инновации 2.6/S (2021): 200-204.

32. Pulatova, G.M. //WAYS TO INFLUENCE THE CHILD'S PSYCHE THROUGH FAIRY-TALE THERAPY// Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества. 2020.

33. Pulatova Gulnoza, Toshboltaeva Nodira, //Conflict logical Competence of the Teacher as A Condition for Positive Interaction in the Educational Environment// Eurasian Journal of Research, Development and Innovation. Volume 14| November, 2022. 14-17 pages.

34. Pulatova, G., & Muhammadjonov, J. (2023). 5-6 YOSHLI MAKTABGACHA YOSHDAG'I BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ERTAK VA MAQOLLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. Евразийский журнал академических исследований, 3(5 Part 3), 48-58.

35. Makhliyo Bakhtiyorovna Yuldasheva, Nodira Ibrokhimjanovna Toshboltaeva, Gulnoza Murodilovna Pulatova, Shokhista Kamoldinovna Mamajonova, Yokutkhon Urinbaevna Karimjanova // Annals of R.S.C.B., ISSN:1583-6258, Vol. 25, Issue 4, 2021, Pag'es. 14552 – 14558.

36. Toshboltayeva Nodira, Mamajonova Shoxista, Pulatova Gulnoza, Karimianova Yoqutkhon, Djalolova Mohinur //Exploring the development of creative thinking in small school students// International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE). Vol 14, Issue 02. 2022. 5701-5707 page